

VOLÁ, LONDÝN

Historie českého a slovenského
vysílání BBC

(1939–2006)

editor Milan Kocourek

**BĚHEM MEZINÁRODNÍ KRIZE POSLECHOVOST
ZAHRAŇIČNÍHO ROZHLASU STOUPÁ PŘINEJMEŠÍM
NA DVOJNÁSOBEK. ŘÍCI O NÁS, BBC WORLD
SERVICE, ŽE JSME V URČITÉM SMYSLU KRIZOVÁ
SLUŽBA, NÁS DEFINUJE, NIKTERAK MÁŠ TO
NESNÍZUJE.**

(John Tusa, *A World in Your Ear*)

Začátky rozhlasu

Začátky zahraničního rozhlasu přímo souvisely s mezinárodní krizí za první světové války. Obě strany konfliktu, Trojspolek (později Čtyřspolek, v Británii zvaný Centrální mocnosti) i Trojdohoda, vysílaly morseovkou důležitá komunikační i Troj-kampaní. Zahraniční rozhlas má proto ve vlnku válečnou propagandu a máloco jiného.

Pokusný rozhlasový přenos lidského hlasu je ale starší. Kanadský vynálezce Reginald Aubrey Fessenden (1866–1932) zdokonalil bezdrátovou telegrafii pro přenos lidského hlasu. Na Štědrý den roku 1906 vysílal z Brant Rock ve státě Massachusetts citáty z Bible a zahrál na housle koledu *Tichá noc* jako slavnostní vánoční poselství pro mořeplavce. I když byl tento první pokusný přenos hlasu zachycen až 800 kilometrů od Massachusetts, Fessendenovi sponzoři dlouho nevydrželi. Zatímco telegraf umožňoval spojení mezi dvěma stranami, a byl proto komerčně výhodný, rozhlas vysílající z jednoho místa na mnoho stran nebyl považován za ekonomicky dostatečně přitažlivý.

Před první světovou válkou se zasloužil o propagaci rozhlasu také Kalifornian Charles David Herrold (1875–1948), který zahájil pokusné vysílání ze svého institutu elektroniky v San José roku 1909. Ale válka a snahy amerického ministerstva obchodu regulovat (nejen) Herroldovo vysílání měly za následek zastavení tohoto podniku.

Významným průkopníkem rozhlasu definovaného jako přenos elektromagnetických vln vzduchem byl skotský fyzik James

Clerk Maxwell (1831–1879), který už v roce 1865 předpověděl existenci elektromagnetických vln. Dalším byl Němec Heinrich Rudolf Hertz (1857–1894), který o třiatvacet let později jejich existenci konečně dokázal. Třetí v řadě měl přímo historickou smůlu. Než stačil dostatečně proslavit svůj objev, zemřel nečekaně začátkem roku 1906 ve svých šestačtyřiceti letech. Byl to syn ruského pravoslavného kněze Alexander Štěpanovič Popov (1859–1906).

Otec nechal Popova vystudovat v semináři, aby kráčel v jeho šlépějích, avšak Alexander se víc než o teologii zajímal o matematiku a fyziku. Nejspíš z finančních důvodů se záhy ve své vědecké kariéře dal do služeb jak univerzity v Petrohradu, tak i carského námořnictva. 24. března 1896 na sjezdu společnosti ruských fyziků a chemiků Popov předvedl pokusný radiový přenos mezi dvěma univerzitními budovami. Na vzdálenost 243 metrů vysílal morseovkou bezdrátový telegrafický signál. Přenos v Morseově abecedě prý slyšeli zcela jasně všichni přítomní v přijímací místnosti. Jeden z nich napsal na černou tabuli jméno, všem srozumitelný výsledek experimentu: *Heinrich Hertz*. Z Hertzova výzkumu se Popov hodně poučil, pokusil se na něj navázat a právě na jeho počest pokusný přenos uskutečnil. Problém byl v tom, že Popovův úspěšný experiment nebyl nikde oficiálně zaznamenán. Toto prosté opomenutí dalo podnět k dodnes trvajícím nelibostnému souboji o prvenství rozhlasového přenosu mezi příznivci Popova a Itala Marconiho, „markonisty“.

Alexander Štěpanovič Popov

Guglielmo Marconi (1874–1937) totiž údajně provedl první úspěšný přenos bezdrátové telegrafie už o rok dřív ve svém rodišti, v Boloni. A v červenci 1896, čtyři měsíce po Popově úspěšném pokusu, si nechal patentovat svůj postup radiového

přenosu elektromagnetických vln. O tři roky později postavil bezdrátovou stanicí v La Spezia a v Londýně založil firmu Wireless Telegraph & Signal Company. To už měl za sebou úspěšné přenosy bezdrátových signálů přes kanál La Manche. V roce 1901 začal posílat bezdrátové signály přes Atlantik. Nikdo se nepodivil, když se Marconi stal v roce 1909 spolu s Němcem Karlem Braunem laureátem Nobelovy ceny za fyziku. Když se v dubnu 1912 potopil údajně nepotopitelný zámořský parník Titanic, část trosečníků zachránila loď Carpathia přivolaná bezdrátovým telegrafem. Britský ministr pošt tehdy prohlásil: „Ti, kdo vyvázli živí, byli zachráněni jen díky jednomu muži, Marconimu, a jeho báječnému vynálezu.“

Marconi byl nejen fenomenální odborník, nýbrž také mimořádně schopný vedoucí. Obklopi se vhodnými spolupracovníky a vytvořil s nimi vysoce úspěšnou firmu. Navíc se neostýchal přebírat nápady jiných vynálezců z oboru. Když v prosinci 1901 odvyšlal radiové signály přes Atlantik, americký inženýr chorvatského původu Nikola Tesla (1856–1943) prohlásil: „Marconi je skvělý chlapík. Jen ať pokračuje. Využívá sedmnácti mých patentů.“ Marconi byl úspěšnější než mnozí jiní podnikatelé v rozhlasové technice jednoduše proto, že dokázal komerčně využít nejrůznější vynálezy ve svém oboru. Obvykle se zasazoval o dohodu s vynálezci, ale pramálo mu záleželo na tom, zda a kdo mu bude něco vytýkat, ať již soudně či mimosoudně. Byl v rozhlasové technice a technologii průkopníkem až fanatickým, podobně jako v politice fašistou a stoupencem diktátora Benita Mussoliniho (1883–1945).

Zrození BBC

Marconi po první světové válce, během které sloužil u rozhlasové služby italské armády coby poručík, založil pokusnou rozhlasovou stanicí 2MT v odstavené vojenské chatrči ve vesnici Writtle u Chelmsfordu v hrabství Essex (na východ od Londýna). Zpočátku stanice vysílala jen půl hodiny týdně. Pravidelné vysílání zahájila 15. června 1920. Zasloužila se o to dáma Nellie Melba. Program sestával z recitace a koncertu operní hudby. Vysílání

zachytili posluchači i v Paříži, Madridu a Berlíně. Do dvou let už Marconiho stanice vysílala každý den půlhodinovou relaci sestávající ze zpráv a zábavného pořadu. Hlasatelem byl kapitán Peter Pendleton Eckersley (1892–1963), který zároveň působil jako technický ředitel.

K tomu, aby mělo vysílání komerční úspěch, bylo zapotřebí prodávat čím dál tím víc přijímačů a zajistit nárůst posluchačské obce. To si Marconi uvědomil už v rané fázi působení svého rozhlasu. Zahájil proto jednání s pěti firmami, které radiopřijímače začaly vyrábět ve velkém. V květnu 1922 se Marconiho firma spojila s dalšími zájemci o investice ve vysílání a vznikla British Broadcasting Company (BBC). Ke stanicí 2MT se brzy připojily další, 2LO v Londýně a 2ZY v Manchesteru. Jejich programy byly financovány z daně z prodeje přijímačů a z licenčního poplatku, který vybíral poštovní úřad.

Britská vláda, která zpočátku kladla Marconimu do cesty jednu byrokratickou překážku, nakonec změnila taktiku a v říjnu 1922 udělila BBC provozní licenci pro vysílání na vlně 369 metrů. Stanice 2LO zahájila pravidelné vysílání z ústředí v Marconi House na londýnském Strandu pod vedením skotského technika Johna Charlese Waishama Reitha (1889–1971) ve funkci generálního ředitele. Jeho zástupcem byl jmenován kapitán Eckersley. 15. prosince 1922 byla BBC zaregistrována jako společnost s ručením omezeným.

Když koncem roku 1926 vypršela první licence BBC, Marconiho soukromá firma BBC na Silverstra toho roku zanikla a v lednu už začala vysílat nekomerční, veřejnoprávní instituce zvaná British Broadcasting Corporation. Vláda udělila nové společnosti královskou chartu, která se obnovuje každých deset let. Majitelem nové korporace už nebylo šest firem původní BBC v čele s Marconiho společností, ale Crown. Slovo crown v tomto smyslu znamená (královská) koruna, nýbrž veřejnost. Nejvyšším odpovědným orgánem BBC se stal sbor dvanácti guvernérů, významných osobností veřejného života jmenovaných monarchou na doporučení vlády. Guvernéři však vládě nepodléhali, byli naprosto nezávislí. Prvním předsedou BBC v čele guvernérů se stal George Herbert Hyde Villiers (1877–1955), generálním

ředitelem nové BBC byl sborem guvernérů znovu jmenován John Reith. Korporace dostala do vínku erb s mottem *Nation shall speak peace unto nation* („Národ národu bude hlásat mír“). Toto výstižné motto inspirované velmi pravděpodobně verší z Bible se připsuje nejdejšímu řediteli proslulé internátní školy ve Winchesteru Johnu Rendalovi, jednomu z guvernérů BBC.

Empire Service a konkurenti

I když vysílání BBC bylo určeno především pro národy Spojeného království na britských ostrovech, jeho signál bylo možné zachytit i ve valné části severní Evropy. Zahraniční vysílání v angličtině zvané Empire Service zahájil král Jiří V. vánočním poselstvím v roce 1932. Vysílání Empire Service nebylo v první řadě určeno cizím národům, nýbrž poddaným Jeho Veličenstva roztroušeným po celém světě. Byly to zejména desetitisíce koloniálních úředníků a jejich rodiny, ale také britští obchodníci, vojáci a příslušníci dalších profesí, kteří sloužili v zahraničí dlouhou dobu a jistě uvítali bezdrátové spojení s domovem – na vlnách BBC.

Empire Service BBC zdaleka nebyla první stanice vysílající z mateřské země do ciziny. Vzhledem k dosahu vysílání domácích stanic na středních vlnách je na místě uvést společnosti vysílající v předních světových jazycích. Významné místo mezi nimi zaujímala ruština. V roce 1923 zahájil operace moskevský rozhlas na vlně RV-1. Byla to jedna z prvních stanic, která vysílala na střední a krátké vlně v angličtině, francouzštině, němčině, itaštině a arabštině. Ke konci 30. let rádio Moskva například vyjadřovalo obavy z nástupu Adolfa Hitlera (1889–1945) k moci a dopomohlo italskému diktátoru Benitovi Mussolinimu k významnému rozhlasovému primátu. Ten totiž jako první nařídil rušení vysílání, konkrétně italského rádia Moskva na střední vlně.

Holandané začali vysílat do svých kolonií v roce 1927. Pokusné vysílání z Eindhovenu, o něž se technicky starala firma Philips, však začalo o dva roky dřív. Radio Vaticana, které nyní vysílá v sedmačtyřiceti jazycích, bylo v roce 1931 založeno

s notným přispěním tehdy už sedmapadesátiletého Guglielma Marconio. Relace začaly na krátkovlnných frekvencích 12. února toho roku poselstvím Svateho otce Pia XI. *Omni creaturae*. Při slavnostním zahájení provozu nového rozhlasu byl kromě Marconioho přítomen také kardinál Eugenio Pacelli, budoucí papež Pius XII.

Stejně jako před první světovou válkou, i po ní to byli především američtí experti a podnikatelé, kteří pokračovali v lámání rozhlasových rekordů. Jak uvádí britský publicista David Vaughan v knize *Britva o vlny*, rozhlas ve Spojených státech odstartoval v roce 1921 a do následujícího roku stoupl počet oficiálních vysílacích stanic z pouhých dvou na tři sta. Také v nově narozeném Československu se rozhlas rychle rozvíjel. Pokusný pořad složený ze slova a hudby vysílala radio-telegrafní stanice na petřínské rozhledně v Praze, pravidelné vysílání z vojenského stanu na letišti v Praze-Kbelích začalo 18. května 1923. Rozhlasová společnost Radiojournal, která vysílání provozovala, však v roce 1925 narazila na finanční potíže. Bylo nutné provést restrukturalizaci, která vyústila v navýšení vlivu státu prostřednictvím ministerstva pošt.

Radiojournal byl výsledkem technické spolupráce i podnikatelského ducha filmového distributora Eduarda Svobody (1878–1958), novináře Miloše Čtrnáctého (1882–1970) a Ladislava Šourka (1880–1959), ředitele společnosti pro distribuci rozhlasových přijímačů Radioslavia. Stát získal v Radiojournalu jedenáctiprocentní podíl a koncesionářský poplatek rychle zlevnil. Vedení Československého Radiojournalu si však podobně jako Marconio firma uvědomilo, že bez hromadné výroby rozhlasových přijímačů a jejich markantního odbytu je prakticky nemožné počítat s rozvojem rozhlasu. Inzerce byla tehdy v penkách a na úspěšný provoz bylo zapotřebí jak peněz koncesionářů, tak výnosu z prodeje přijímačů. V roce 1926 už bylo v Československých městech až osm set obchodů specializovaných na radiotechnické zboží. Na šedesát firem vyrábělo radiosoučástky a objem zahraničního dovozu činil téměř milion korun. I tak se našlo mnoho vynalézavých občanů, kteří si z různých součástek vyráběli tzv. krystalky a rozhlasovou koncesi se jednoduše rozhodli neplatit.

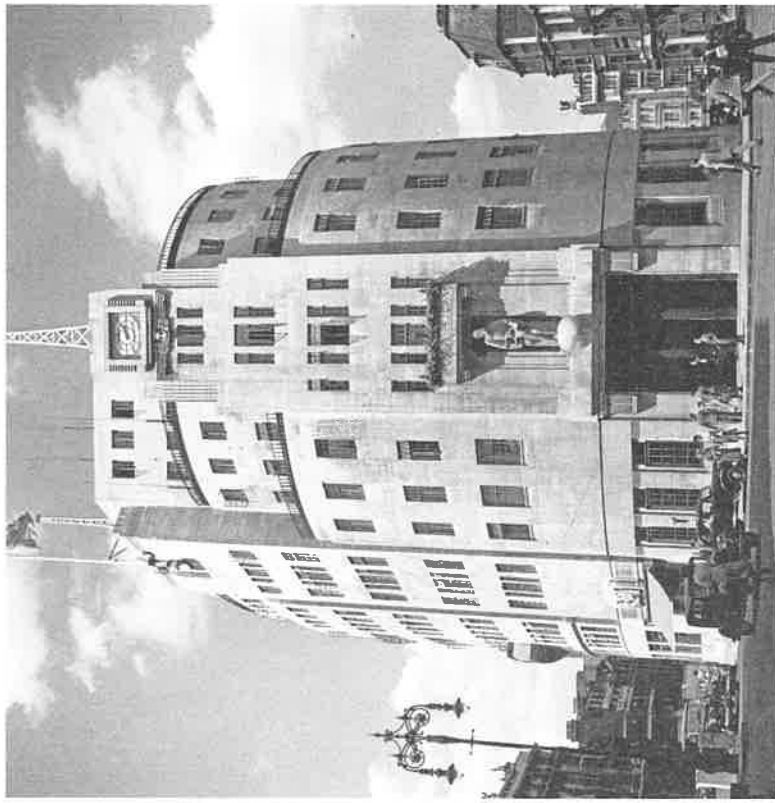
Programové oddělení Radiojournalu v roce 1925: Eduard Svoboda (čtvrtý zleva), šéf programu Miloš Čtrnáctý (čtvrtý zprava), režisér, hlasatel a recitátor Adolf Dobrovolský (třetí zprava).

České vysílání do zahraničí na krátkých vlnách bylo vyzkoušeno v letech 1924–1927 pražskou firmou Elektra, ale pravidelné vysílání pro posluchače ve světě začalo až v průběhu 30. let. Miloslav Krupička v brožuře vydané k 65. výročí Radia Praha cituje z memoranda československého ministerstva zahraničí z konce roku 1934 o využití rozhlasu k propagaci státu, kde ministerstvo upozornilo na „potřebu zřízení krátkovlnné stanice. Ta poskytuje možnost zahraniční propagandy, kterou by pochopily takové státy, jako jsou Německo, Maďarsko, Itálie a SSSR.“ Brzy poté ministr pošt a telegrafů oznámil v parlamentě záměr vybudovat v Poděbradech krátkovlnnou stanicí k propagaci Československé republiky v zahraničí. Pro tento účel bylo vyčleněno tři a půl milionu korun a nová stanice zvaná „Radiovka“ zahájila provoz po dokončení instalace Marconiho vysílačů o výkonu 34 kW již 24. července 1936. Nejprve šlo o zkušební vysílání hudby z gramofonových desek. Pravidelné vysílání začalo 31. srpna, a to již ze studia Československého rozhlasu na Fochově třídě (dnes Vinohradské ulici) č. 12. Brněnský

bánsník Ivan Jelínek (1909–2002), který nastoupil do krátkovlnného vysílání Radiojournalu v roce 1938, vysvětlil, že všechny skripty se musely předkládat cenzorovi, doktoru Fořtovi, „který často výtečně radil a mnoho zachránil.“ Existenci cenzora potvrzují i další pamětníci, ale shodují se v tom, že příliš přísný nebyl a některé texty, zejména cizojazyčné, ani nečetl.

Broadcasting House

BBC vysílala nejprve z tzv. Marconiho domu, což bylo sídlo jeho firmy na londýnském Strandu. Později bylo vysílání přemístěno do nového ústředí v ulici Portland Place, zvaného

BBC Broadcasting House v 50. letech

Broadcasting House. Tato budova ve slohu art deco se časem stala jakýmsi symbolem BBC a její chloubou. Byla slavnostně otevřena v roce 1934, projektoval ji architekt George Val Myer (1883–1959) ve spolupráci s vrchním inženýrem BBC M. T. Tudsberym. Stavebním materiálem hlavní části budovy je charakteristický portlandský kámen, jenž byl

Detail plastiky Prospero a Ariel

použit například i na stavbu katedrály svatého Pavla či Buckinghamského paláce.

Budově vévodí nad vchodem pozoruhodná plastika *Prospero a Ariel*, již vytvořil proslulý britský sochař Arthur Eric Gill (1882–1940). Tyto postavy ze Shakespearovy hry *Bouře* údajně pojal nábožensky založený Gill jako Boha a člověka. Britové si jej ovšem také pamatují pro jeho zvyk pracovat v lehkém plášti bez spodního prádla. Když totiž sochu nad vchodem tvořil, zespoda bylo možné pozorovat jeho genitálie. Gill prý na to konto milerád žertoval, zvláště s dívkami. Rozhodně nehodlal najednou měnit své zvyky a přiodívat se kvůli veřejnosti trenýrkami.

Druhá světová válka a začátky českého a slovenského vysílání z Londýna

Československé vysílání z Londýna začalo 6. září 1939 prohlášením, které přečetl bývalý mezinárodní zástupce Československé sociální demokracie Josef Kosina (vl. jménem Kalina). Iniciátorem prohlášení byla britská labouristická strana. Labouristé totiž jako první ze všech britských politických sil přijali beze zbytku zásadu obnovení Československa a svobody československého národa. Pár dní předtím začala vpádem německých vojsk do Polska druhá světová válka. Josef Kosina českým posluchačům kromě jiného řekl: „Neklesejte na mysl, vydržte novou vlnu násilí a zůstaňte věrní odkazu velkého Tomáše Masaryka. Neopouštějte prapor, který v naší svobodné zemi vztýčil prezident dr. Edvard Beneš se svými spolupracovníky. Hodina vašeho osvobození se blíží. Vaše tragédie otevřela světu oči a svět je povinen napravit křivdu, která se vám stala.“ Josef Kosina tak v BBC zahájil rozhlasovou tradici, která přetrvala šedesát šest let.

Po vypuknutí války byl název Empire Service („služba pro impérium“) změněn na Overseas Service („služba pro zahraničí“). Začal velký rozmach mezinárodního vysílání a vysílání v cizích jazycích, mimo jiné i arabsky či africkánsky. Na konci roku 1940 BBC vysílala ve 34 jazycích. Každý den šlo do

éteru 78 zpravodajských relací, a to i v hindštině, albánštině nebo právě v češtině a slovenštině.

Josef Kosina ve svých pamětech píše, že o spolupráci s BBC ho požádali dva páňové ve studiu v Langham Place okamžitě poté, co odvyšlal prohlášení Labour Party („strana práce“). Souhlasil pod podmínkou, že do služeb BBC vstoupí pod krycím jménem, aby chránil své příbuzné a přátele doma před německou perzekucí.

„Rozhlas v této válce se stal hned od počátku veledůležitou zbraní, a chopil jsem se proto příležitosti pracovat v československém vysílání z Londýna s velikým nadšením. Začali jsme s jedním patnáctiminutovým vysíláním denně, které zahájil 7. září 1939 Jan Masaryk stručným projevem... Privil v něm: *Dostává se mi nezasloužené cti zahájit každodenní rozhlas z Anglie v jazyce českém. Slavnému a drahému národu československému pozdrav, lásku a neochvějnou důvěru jménem všech zahraničních Čechoslováků. Ústý Edvarda Beneše prohlásil jsem, že jsme ve stavu válečném s nacistickým Německem, Hitlerem a jeho smečkou. Hodina odvěty nastává. Míra trpělivosti západních demokracií byla dovršena a vyhlazovací boj nacismu začal. Náš program jest svobodné Československo ve svobodné Evropě a k jeho dosažení jsme ochotni obětovat vše. V krátké době československé legie opět budou stát v bitevní linii po boku spojeneckém. Přijde den, kdy nacism a s ním i utiskovatelé zmizí z povrchu zemského. Již dnes národ československý volá je na soud boží. Při jméně, jež nosím, prohlašuji vám slavnostně, že boj vyhrájeme a že pravda zvítězí. Jsem vám neskonale vděčen, že tak dobře opatrujete hrob mého otce na Lánském hřbitůvku. Poslouchejte denně londýnský rozhlas, dostane se vám zpráv pravdivých a objektivních. [...] Problém československý je integrální součástíou problému evropského, a proto, slavný a drahý lide československý, buď přesvědčen, že vláda věcí tvých opět do rukou tvých se vrátí. Nazdar a na shledanou v Praze!*“ Madeleine Albrightová ve svých pamětech uvádí datum zahájení českého vysílání o den později, 8. září. Organizací a řízením vysílání byl pověřen její otec dr. Josef Korbel. Brzy nato začalo vysílání dvakrát denně, později třikrát.

Albrightová cituje jednoho českého vůdce podzemního hnutí v protektorátě: „Každý večer jsme se tulili kolem radiopřijímače jako k modlitbě, abychom vyslechli patnáct milých – ilegálních – minut zpráv BBC.“

Vysílání na vlnách BBC v češtině a ve slovenštině bylo „dvojit“, i když posluchač si toho nutně nebyl vědom. Jednak vysílala klasicky redakce BBC, jednak redakce československé vlády v exilu, kterou reprezentoval druhý prezident republiky Edvard Beneš (1884–1948). Toto vysílání bylo ohlašované jako *Hlas svobodné republiky*. Vedení BBC se drželo zásady nezasahovat do vnitřních záležitostí exilových skupin, kterých byly v Londýně desítky, a omezovalo se na objektivní zprávo-dajství. Tato skutečnost občas vyvolala nespokojenost v Londýně ustaveného Československého národního výboru, který si stěžoval, že BBC netlumochí nutně vždy jeho názory a nepolemizuje s propagandou pražského a bratislavského rozhlasu a tisku.

Z týdenní konference ministerstva zahraničí československé exilové vlády: zleva Jiří Špaček, Josef Korbel, Hubert Ripka a Jan Masaryk

Czechoslovak Section („československé oddělení – sekce“) byla jedna redakce BBC, která se rozdělila vedví po zániku československé federace. Ze správního hlediska byly v BBC World Service jednak *services* („jazykové služby“), velké útvary s mnoha zaměstnanci, jako třeba Russian Service nebo Central European Service, jednak *sections*, útvary menší, jako sekce maďarská, československá nebo později česká a slovenská.

Vysílalo se nejprve z ústředí BBC Broadcasting House v Portland Place v centru Londýna. Z Broadcasting House vysílaly jazykové redakce včetně československé až do těžkých náletů na Londýn roku 1940. V prosinci vybuchla německá mina před budovou, způsobila požár a značné škody. Vedení BBC mělo obavy o bezpečnost personálu, a proto bylo vysílání přemístěno nejprve do improvizovaných studií zřízených na bruslařském kluzišti v Maida Vale na západ od centra metropole a pak do Bush House na konci Strandu, východně od Trafalgarského náměstí.

Za války byl Londýn plný strategických cílů pro německou Luftwaffe a Broadcasting House nebyl výjimkou. Blízcí spolupracovníci prezidenta Beneše například vyprávějí, že Němci se prezidenta velmi obávali, a proto Luftwaffe dostala rozkaz bombardovat jeho vilu č. 26 na Gwendolen Avenue, na jihozápadním předměstí Londýna. Na zahradě vily byl totiž při jednom německém náletu zasažen bunkr na uhlí. Podle historika profesora Zbyňka Zemana (1928–2011) lidé z prezidentova okolí přeháněli jeho důležitost, nicméně v listopadu 1940 se Beneš přestěhoval na venkov, do starého opatství v Aston Abbots, v hrabství Buckinghamshire.

Jedním z nejoblíbenějších spíkrů BBC byl Jan Masaryk (1886–1948), který se po návratu ze Spojených států stal ministrem zahraničí exilové vlády. Syn jednoho ze strůjců zrození Československé republiky Tomáše Garrigua Masaryka (1850–1937) mlátil v éteru do německých okupantů svými vyřečnými ústy hlava nehlava, a to nejen v českém a slovenském vysílání, byl zván i do anglického studia. Angličtinu perfektně ovládal z doby svého pobytu ve Spojených státech před první světovou

Prezident Edvard Beneš ve své knihovně v Buckinghamshire v roce 1944

válkou. Bylo mu vytýkáno, že se o Hitlerovi a o okupantech své země veřejně nevyjadřuje jako diplomat hodný funkce ministra zahraničí. Svě výrazivo však nikterak nezmínil. Vyhlazení Lidic esesáky po úspěšném atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha (1904–1942) na jaře 1942 ho zastihlo

na přednáškovém turné ve Spojených státech. V proslovu v BBC o tom řekl: „Byl jsem svědkem způsobu, jakým Amerika přijala zprávu o smrti kata Heydricha a o tragédii Lidic. Potřebuji jen dodat, že mi vážný americký státník řekl: „Nejsem si zcela jist, co přispělo víc k posílení odhodlanosti amerického lidu v této válce, zda Pearl Harbour, anebo Lidice.““

Edvard Beneš přicestoval do Británie jako soukromá osoba hned po mnichovském diktátu z konce září 1938. Odjel ze země bezprostředně poté, co abdikoval na prezidentský úřad. Beneš také vystupoval s proslovu v BBC, ale jeho poněkud kuňkavý hlas nebyl příliš příjemný na poslech. Je možné, že si to uvědomoval a vysílání přenechal svým vládním kolegům, jako byli již zmíněný Masaryk nebo Prokop Drtina (1900–1980), který vysílal pod krycím jménem Pavel Svatý. Důležitá prohlášení exilové vlády však Beneš četl osobně.

Bush House

Bush House je impozantní budova na východním konci Strandu při vstupu do Fleet Street, slavné ulice, ve které sídlily až do konce dvacátého století prakticky všechny britské novinové redakce. Nese jméno amerického podnikatele Irvinga Bushe (1869–1948). Ten získal v roce 1919 stavební povolení k projektu světového obchodního střediska. Měl to být mamutí areál, kde by zájemci mohli nakoupit nejrůznější zboží z celého světa pod jednou střechou. Součástí stavebního záměru byly kromě prodejních prostor výstavní galerie, konferenční místnosti, kluby a restaurace. Architektem se stal Američan Harvey Wiley Corbett (1873–1954) a stavbu prováděla firma Bovis Land Lease, jejímž šéfem byl v poslední čtvrtině 20. století stavební inženýr českého původu Frank Lampl (1926–2011). Z původního velkolepého záměru však sešlo po poklesu světového obchodu roku 1921 a projekt se musel uskromnit. I přesto se některé honosné prvky budovy o pěti blocích zachovaly, například obklady a podlahy centrálního bloku, které jsou z mramoru.

Bush House byl slavnostně otevřen v Den americké nezávislosti 4. července 1925 lordem Arthurem Jamesem Balfourem

Impozantní vstup do Bush Housu

(1848–1930), který při té příležitosti odhalil nad hlavním vchodem dvě obří sochy třímající hořící pochodně – symbol anglo-americké vzájemnosti. Náklady představovaly dva miliony liber a Bush House byl tehdy prohlášen za nejdražší budovu světa. Velképé průčelí nese nápis *To the Friendship of English Speaking Peoples* („na přátelství anglicky mluvících národů“). Právě sem se na sklonku roku 1940 přestěhovala Evropská služba BBC včetně československé redakce.

Poradní rozhlasový sbor a práce v redakci

Josef Kosina ve svých pamětech píše také o poradním rozhlasovém sboru, který byl zřízen při československém ministerstvu zahraničních věcí v listopadu 1940 a jehož byl členem. Prvním předsedou sboru byl Jaroslav Stránský (1884–1973). Po jeho jmenování ministrem spravedlnosti v říjnu 1941 ho ve funkci vystřídal Prokop Dřina. Poradní rozhlasový sbor měl kolem třiceti členů jmenovaných na rok a scházel se pravidelně jednou měsíčně. Docházelo v něm k otevřeně výměně názorů. Vládní vysílání byla někdy podrobována ostré kritice, ale většinou byla schvalována. Kosina píše: „Vysílání se připravovala v ustavičném spěchu a chvatu. Byla diktována přímo pisáři píšící na stroji načisto, neboť na nějaké přepisování nebylo ani pomyslení. Velmi často se překládalo s jedním okem na text a druhým na hodinách. Při velkých projevech a debatách v parlamentě vydávala ústřední rozhlasová redakce většinou projevy a řeči na pokračování podle toho, jak postupně docházely. Často se stávalo, že jeden z hlasatelů četl zprávy, jiný během vysílání překládal a sekretářka nosila překlady do studia. Dokonce bylo někdy nutné i právě došle důležité zprávy číst česky přímo z anglického textu. Každý hlasatel považoval za věc své cti, aby podal zprávy absolutně nejnovější.“

Nervovým centrem zpravodajství byla ústřední redakce, v jejíž hlavní místnosti se nacházely dálnopisy všech tiskových kanceláří. Byly v provozu čtyřadvacet hodin denně. Zprávy z tiskových kanceláří a časopisů dostával šéfredaktor, který je přiděloval ke zpracování jednotlivým redaktorům. Zprávy

psané zásadně jen anglicky se ihned přepisovaly do voskových blan a rozmnožovaly. „Zpracované zprávy roznášejí poslíčkové dnem i nocí do redakcí jednotlivých národních sekcí, kde se z nich sestavují zpravodajské relace. [...] Takto sestavený bulletin se předloží ještě cenzorovi a to hlavně z bezpečnostních důvodů, aby se nepříteli nepodaly cenné vojenské informace, načež po konečném schválení se překlad přečte do mikrofonu. [...] Jedním z hlavních pravidel je, že se nesmějí zamlčovat zprávy nepříznivé nebo nepohodlné. Myslím, že je to psychologicky správné,“ poznamenává Kosina a dodává: „Je jistě daleko lepší, slyšel-li náš posluchač zprávu o nějakém neúspěchu z Londýna, možno-li ještě dřív, než ji vysílaly německé stanice, protože pak nevypadala zdaleka tak hrozivě, když se s ní Němci začali chvástat. Rozhlas se tedy držel pravidla vysílat pravdu, i když byla nepřijemná, nejen proto, že je to správné a poctivé, ale i proto, poněvadž se to nakonec nejlépe vyplácí. A i ten největší kritik Londýna musí uznat, že mu britský rozhlas předkládal pravdu, někdy snad příliš střizlivým způsobem, ale přece jen pravdu.“

Vedení československé sekce, první redaktori

Vedoucí československého oddělení (Czechoslovak Section) byla Shiela Grant-Duffová (1913–2004), autorka knihy *Europe and Czechs*, ve které odsoudila mnichovský diktát. Jejím zástupcem byl profesor katedry slovanických studií londýnské univerzity a vynikající historik Reginald Robert Betts (1903–1961). Ten se zajímal o československé dějiny, zvláště o husitství. Je autorem mnoha studií o době husitské, životopisu Jeronýma Pražského a monografie o založení Karlovy univerzity.

Prvními redaktory byli Češi a Slováci, kteří působili v Anglii ještě před německým vpádem do Československa 15. března 1939, ale i ti, kteří na počátku okupace z vlasti do Anglie uprchli. Byli to například bývalý šéfredaktor pražského deníku *Tribuna* Josef Kudiček (1892–1954), překladatel Karla Čapka do francouzštiny Gustav Winter (1889–1943), hudební historička Anna Patzaková-Jandová (1895–1990) či bývalý londýnský

Josef Kodíček, novinář a kritik, divadelní, filmový a rozhlasový režisér

zpravodaj *Národní politiky* Přemysl Papírník, zvaný Miša. Později se k nim připojili publicisté Pavel Tigríd (1917–2003) a Karel Brušák (1913–2004), Ota Ornest (1913–2002) nebo už zmíněný básník Ivan Jelínek. Šlo vesměs o posluchačům dobře známé a „ostřílené“ novináře, kteří ale nutně neměli rozsáhlé zkušenosti v rozhlase, s výjimkou Ivana Jelínka, který před válkou působil v pražském Radiojournalu.

Účel českého a slovenského vysílání z Londýna vyložil autor brožury *Volá Londýn* následovně: „Vysílání BBC do protektorátu Čechy a Morava a do Tisova Slovenského státu mělo stejný úkol jako ostatní cizojazyčné relace BBC do Evropy – podávat objektivní informace o situaci, konfrontovat lži německé propagandy s pravdou a posilovat naději, že Hitler bude poražen. Byl to těžký úkol...“

Od začátku roku 1943 dostala československá redakce 25 minut vysílacího času, který se využíval především na politické komentáře. Klasické zprávy se připravovaly v centrálním Newsroomu a překládaly se z angličtiny. Přípravené programy podléhaly britské politické a vojenské cenzuře. Jak uvádí Jan Lániček ve studii *Czechoslovak Service of the BBC and the Jews during the Second World War*, cenzura byla podle stanovených pravidel uplatňována pouze tak, aby se nevyšílalo něco v rozporu s britskými zájmy. Všechno, co šlo do éteru, se překládalo do angličtiny, zřejmě pro účely cenzury. Informace o nacistických represáliích proti Židům se vysílaly často na základě přímých pokynů šéfu střeoevropské služby. Tak například v září 1941 ministr Hubert Ripka (1895–1958) oslovil Židy v protektorátě. Nabídl útěchu těm, kteří byli nuceni nosit žluté označení s Davidovou hvězdou. Židovští aktivisté v Londýně tehdy Ripkovi

poděkovali v osobním dopise a rozšířili informaci, že to byl právě československý ministr, kdo jako první mezi spojeneckými státníky oslovil Židy přímo na vlnách BBC. Začátkem března 1942 v československém vysílání poprvé padla zmínka o tereziánském ghettu pro devadesát tisíc Židů. 26. června 1942 Josef Kodíček informoval posluchače o tom, že polská vláda v Londýně obdržela zprávy z polského území, kde mělo být zavražděno 700 tisíc Židů a zhruba stejný počet jich měl zemřít hladem. Jeden tisíc Židů je každým dnem zavražděn jedovatým plynem, tisíce Židů si musí vykopat své hroby a pak jsou postříleni kulomety. Vysílané zprávy o perzekuci Židů se často zakládaly na informacích našich vojáků bojujících v Sovětském svazu. V půlce července 1942 se posluchači dozvěděli o deportaci 50 tisíc Židů z území protektorátu. To byla zpráva založená na informaci německé zpravodajské služby Abhördienst.

Pravidelně byla vysílána varování české a slovenské vlády, aby neperzekuovaly Židy, zatímco Češi a Slovinci byli vyzýváni,

Ministr vnitra exilové vlády Juraj Slávik (vlevo) na zahájení výstavy polských fotografií. Hovoří Viktor Fischl, básník a tajemník exilového PEN klubu (vpravo).

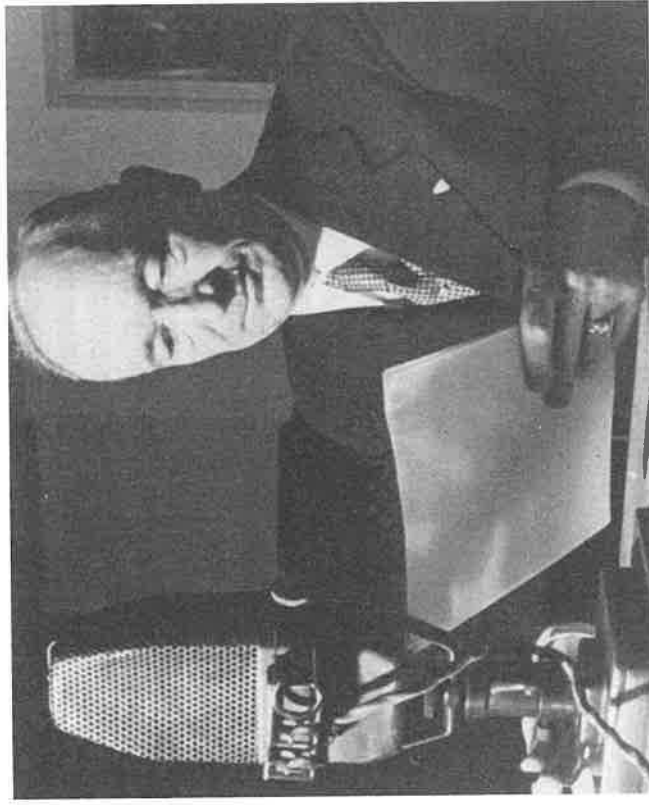
aby Židům pomáhali. 5. ledna 1944 Ripka vyzval české lékaře, aby se nepodíleli na sterilizaci Židů v protektorátě. O necelý měsíc později ministr vnitřní věci Benešovy exilové vlády Juraj Slávik (1890–1969) pohrozil slovenské vládě, aby neprováděla novou registraci Židů na Slovensku. Bylo a je ne snadné hodnotit, jaký dopad měly tyto výzvy a varování na skutečnou situaci v protektorátě a na Slovensku. Nenechávaly však nikoho na pochybách o postoji exilové vlády k perzekuci Židů. A ti, kteří ji prováděli, věděli předem, co je může čekat.

Poradní sbor pro vysílání dělal rozdíl mezi vládami v protektorátě a na Slovensku. Například Ripka se v poradním sboru přimlouval za to, aby protektorátní úřady nebyly napadány všeobecně. Také z mezinárodních důvodů se prosazovala názorová linie, podle které byl protektorátní prezident Emil Hácha, řádně zvolený ještě před válkou, posuzován pouze za konkrétní činy, kterých se on a členové jeho vlády dopouštěli. Avšak postoj vůči slovenské vládě byl jiný. Prezident Jozef Tiso (1887–1947), premiér Vojtech Tuka (1880–1946) a jejich spolupracovníci byli napadáni všeobecně a na všech frontách. Například ministr Benešovy vlády Juraj Slávik si vzal nejednou ve svých proslovech na mušku šéfa Hlinkovy gardy Alexandra Šaňa Macha (1902–1980). 15. června 1942 ho odsoudil za veřejné chvástání, že vyžene ze Slovenska na 90 tisíc Židů. Ministři Benešovy vlády Jan Masaryk i Juraj Slávik ve svých rozhlasových proslovech opakovaně informovali Slováky, že majetek ukradený Židům jim bude po válce navrácen. (Ale po válce vláda příslušné zákonodárství, které by majetkovou situaci vrátilo do předválečné doby, nerealizovala. Důvodem byly podle Jana Láníčka také obavy těch, kteří profitovali z válečné kampaně arizace – byli mezi nimi mnozí představitelé poválečných politických stran.)

Jak již bylo řečeno, jedním z nejoblíbenějších spikrů českého vysílání z Londýna byl Jan Masaryk. Měl vrozené vlohy pro rozhlasovou práci a s německými okupanty si nebral servítky. Hitlerovi přezdíval „vídeňský tapečír“, nacistického ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa (1893–1945) označoval

za „prodavače kořalky“, zatímco okupanti doma byli u něho „němečtí syčáci“, případně „Hitlerovi a Neurathovi pacholci“. Jejich počinání byla podle Masaryka „hnusná zvičlost nacistických, sadisticko-pivních čingischánů“. Pro své spoluobčany v protektorátu měl však pokaždé přívětivá, milá slova útěchy a povzbuzení.¹ Závěrem své předvánoční promluvy roku 1939 jim řekl:

„Neodvažují si přátí vám ‚Šťastné a veselé Vánoce‘, ale troufám si přátí vám lepší rok 1940, než byl 1939. Přál bych si, abych mohl s vámi v míru a pohodlí sníšt kousek smaženě

Prezident Edvard Beneš při rozhlasovém projevu z BBC 28. října 1943 v den 25. výročí vzniku ČSR

¹ Jan Masaryk mluvil k lidem doma jako ke svým blízkým, osobním přátelům. Moje maminka blahně paměti mi řekla, že jeho posluchači po celé republice cítili totéž – jeho blízkost a osobní přátelství. Takové pocity nedokázal v lidech vzbudit žádný český ani slovenský politik. (poznámka M. K.)

ryby a pak jít s vámi na půlnoční k sv. Vítu. Dej Bůh, aby se uskutečnilo toto mé přání a modlitba. Dítě narozené v Betlémě je symbolem toho, zač mě všichni bojujeme: Pokoj lidem dobré vůle. Ježíš, ne César! Zazpívejte si naše středověčerní koledy pro spásu nás všech. Dobrou noc!"

Často končil své promluvy povzbudivým pozdravem jako "Hlavy vzhůru a furt se dej" a v dubnu 1940, kdy hitlerovské armády připravovaly zákeřný převrat Norska, Belgie, Nizozemí a Francie, prohlásil:

"Velká Británie zvítězí a my s ní. O tom, prosím, ani minutu nepochybujte! A teď jdu domů čist *Babičku* Boženy Němcové, kterou jsem včera postě začal. Národ, který má takové babičky, nezahyne – žehnej jim Pán Bůh! Dobrou noc!"

Naproti tomu Edvard Beneš mezi Čechy a Slováky v Londýně zdaleka neměl jednoznačnou podporu. Tehdejší redaktor Ivan Jelínek ve svých memoárech *Jabko* se kousek později poznamenal: "Jako velká část dobrovolníků ani já jsem nikdy nepřijal Beneše za vůdce." Jako důvod uvedl postup během Mnichova: "Za mnichovské krize Beneš odvolal generální mobilizaci a ar-máda se nepostavila Německu, nýbrž provedla demobilizaci; zradila národ, který ji vytvořil. My zahraniční dobrovolníci jsme proto starou armádou opovrhovali, včetně nejvyšších velitelů." Jelínek popisuje, jak si ho Beneš nechal předvolat do prezidentské kanceláře na Grosvenor Place a zeptal se ho, proč si k němu nepřišel pro pokyny ohledně své činnosti v BBC:

"Koktal jsem, že za pádu Československa jsem vzal svůj život do vlastních rukou, abych byl odpovědný jedině sobě. Vstoupil jsem do války a zvolil jsem své spojence, nejprve ve Francii, která nás zradila, pak v Británii, přes to, jak hanebně se k nám v Mnichově zachovala. Teď mě zajímá jedině to, že Británie válečí s Německem. Rozhodl jsem se opustit Francii a přišel jsem do Anglie, abych se bez ohledu na svou bezvý-znamnost přidal na její stranu. Když mě BBC požádalo, abych připravoval jejich programy pro Československo, přijal jsem nabídku s radostí u vědomí, že mohu udělat něco pro válečné úsilí. To znamená, že přijímám britské pokyny. Kdyby se mi staly nepřijatelnými, z BBC bych odešel."

Došlo k zásadním sporům o práci v redakci, a jelikož se Jelínek právě kvůli Benešovi s anglickým vedením redakce nepohodl, po čase skutečně podal výpověď a z BBC odešel.

Jiný redaktor z tehdejší BBC Karel Brušák na sebe kdysi prozradil, že se ve Francii jako jeden z prvních dobrovolníků hlásil do československé armády. Byl ale odmítnut. Vzal to osobně, jako urážku vmetenou do tváře. Později, když se s manželkou usadil v Londýně, byl československou náborovou kanceláří přímo vyzván ke vstupu do československé armády. Tentokrát odmítl on. Pamatoval si dobře na zklamání z Francie v době, kdy chtěl jako československý voják bojovat proti Němcům, ale bylo mu to znemožněno. Zavázal se, že do československé armády už nikdy nevstoupí. Považoval však za mravní povinnost zapojit se do protiněmeckého odporu jako příslušník civilní obrany a po celý zbytek války pracoval v záchranných četách britských dobrovolníků, kteří v londýnských ulicích odklízeli sutiny po německém bombardování a pomáhali jeho obětem. Působil zároveň v české redakci BBC.

I Karel Brušák se nechal slyšet, že neměl za války příliš v lásce prezidenta Beneše, v tom se shodoval s Ivanem Jelínkem. Nutno však zdůraznit, že Benešův veřejný obraz nelze líčit jen takto negativně. Například někteří politici a nejbližší spolupracovníci jako Jan Masaryk, Prokop Drtina nebo Ladislav Feierabend (1891–1969) byli vůči němu naprosto loajální. Z rozhlasových promluv z let 1940–1945, které Prokop Drtina vydal pod titulem *A nyní promluví Pavel Svatý*, vyplývá, že byl jedním z nejzapále-nějších Benešových stoupců. Ladislav Feierabend, který působil v Benešově vládě coby ministr financí a který také vysílal, i když zdaleka ne pravidelně (jak později vysvětlila jeho dcera, pani Hana Ludikarová, snažil se věnovat hlavně ekono-mickým otázkám), ve svých pamětech vyjádřil, že Beneš ve spo-lupráci s komunisty za války připravil půdu pro zázak dvou vý-znamných předválečných stran, agrární a národně demokratické. I přesto Benešovi zůstal naprosto věrný.

I mnozí vojáci československé zahraniční armády se o Edvardu Benešovi vyjadřovali s úctou. Jmenujme například štábního kapitána Miloslava Kašpara (1914–2009), později

prvním českým prezidentem Václavem Havlem (1936–2011) povýšená na generála ve výslužbě, či ruského legionáře plukovníka Romana Václava Kokrdy (1895–1985).

Nejúspěšnějším českým letcem v Královském letectvu (RAF) byl za druhé světové války noční stíhač Karel Kuttelwascher (1916–1959), zvaný Kut. Dosáhl osmnácti potvrzených vítězství, tedy sestřelil nepřátelských letadel – tři stíhaček a patnácti bombardérů. Jak zaznamenal autor Kutova životopisu, jeho zeť Roger Darlington, za jedinou noc ze 4. na 5. května 1942 nad francouzským letištěm St. André snesl k zemi tři německé bombardéry Heinkel He 111. Ještě dnes se při poslechu válečného zvukového archivu BBC tají dech nad Kutovým pověstným lícením napětí, které prožíval, když v noci číhal nad německými letišti ve Francii na start německých bombardérů, aby je pak plně naložené bombami suverénně sestřeloval. Posluchači v protektorátu se díky Kuttelwascherovi dozvěděli o bojových akcích z první ruky. Tragédií tohoto výjimečného rodáka ze Svatého Kříže u Německého (dnes Havlíčkova) Brodu bylo, že zemřel ve věku pouhých 42 let v Anglii, kam se po „vítězství pracujícího lidu“ roku 1948 s velšskou manželkou a dvěma dcerami vrátil.

Wenzel Jaksch

Z předválečných Čechoslováků však za války z Londýna nevyšlali jen Češi a Slováci. Byli to také sudetoněmečtí levicovní politici a novináři, hlavně komunisté a sociální demokraté, kteří, podobně jako mnozí Češi a Slováci, uprchli do Londýna po Mnichovu nebo po okupaci 15. března 1939. V protektorátě jim hrozily nacistické drápy a gestapo stejně jako jiným levicově smýšlejícím Čechoslovákům či Židům nebo sokolům.

Podle americké historičky Mary Heimannové bylo sudetských Němců v Londýně za války tisíce. Jeden z nich, předválečný předseda sudetoněmeckých sociálních demokratů Wenzel Jaksch (1896–1966), měl promluvy v německém vysílání BBC od července 1941. Tento rodák z Horní Stropnice se za války nepohodl s Benešem zvláště v otázce poválečného

Wenzel Jaksch (uprostřed) spolu s kolegy z Německé sociálně demokratické strany dělnické po poradě s ministerským předsedou Milanem Hodžou 15. června 1938

uspořádání republiky z etnického hlediska. Jak Beneš, tak Jaksch nesnesli nacistické pohlavary a Jakschovy promluvy v BBC byly bezpochyby tvrdě antifiterovské podobně jako Benešovy. Podle britského historika Martina D. Browna měli o Jaksche dokonce zájem na britském ministerstvu zahraničí. Ovšem co se týkalo národnostní otázky v poválečné republice, Jaksch byl pro federální řešení podobně jako někteří slovenští politici v exilu, například předválečný premiér Milan Hodža (1878–1944), a Beneš v této věci nehodlal ustoupit. Hájl tvrdě (po válce nakonec prosazený) pražský centralismus a jeho antipatie vůči Jakschovi se stupňovaly.